

Erken Cumhuriyet'in 'İdeal' Kadın İmgesi Üzerine Bir İnceleme

Hünkâr Özgü ALICI*

Özet

I. Cihan Harbi ve akabinde verilen Kuruluş mücadelesi ile kurulan yeni Türkiye Cumhuriyeti gerek hukuki düzlemde gerekse toplumsal düzlemde selefi Osmanlı İmparatorluğu'ndan farklı bir siyasi entite olduğunu ispatlamayı ve 'Batı'ya rağmen Batıcılık' ilkesi ile topyekûn toplumsal kalkınmayı gerçekleştirmeyi hedeflemiştir. Ulus inşası sürecinde kurucu rejimin milliyetçilik ve laiklik ilkelerini kalkınma stratejisinin odağına yerleştirilmesi, imparatorluk ile arasındaki temel farkı oluşturmada belirleyici olmuştur. Ancak yeni Türkiye Cumhuriyeti her ne kadar bu kopuş stratejisini resmî tarih yazımında belirgin kılmaya çalışsa da gerek modernleşme sürecinde uyguladığı yöntemler bakımından gerekse en az Türk modernleşmesi kadar eski olan 'kadın meselesi'ne yaklaşımı bakımından belli ortak paydaları sürdürmüştür. Bu bağlamda çalışmanın temel amacı erken Cumhuriyet'in ideal kadın imgesini söylem, eylem ve sonuç üçlü analizyle incelemektir. Anahtar Kelimeler: Erken Cumhuriyet Dönemi, Kadın, Ulus İnşası, Modernleşme

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyetin İlanı, Millî Mücadele, TBMM

Abstract

The First World War and the ensuing effort to establish the new Republic of Turkey aimed to prove that the new state was a separate political entity from the Ottoman Empire, both legally and socially. The principle of "Westernization despite the West" was embraced as a means of achieving comprehensive societal development. In the process of nation-building, the founding regime of the Republic of Turkey placed significant emphasis on the principles of nationalism and secularism, which became central to its development strategy and set it apart from the Empire. However, despite official efforts to emphasize this departure, the Republic of Turkey retained certain commonalities with the Ottoman Empire, both in terms of the methods employed in the modernization process and in its approach to the 'woman issue'. In this context, the main aim of this study is to analyze the idealized image of women in the early Republic through a threefold analysis of 'discourse, action and outcomes'. This analysis aims to clarify the formation and execution of the early Republic's portrayal of women, emphasizing commonalities in the treatment of the 'woman issue' between the early Republic and the Ottoman Empire, which are at least as old as the process of Turkish modernization.

Keywords: Early Republican Period, Woman, Nation Building, Modernization

* Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi Doktor Adayı.
ozgu.alici@gmail.com, ORCID: 0000-0002-1923-3926

Giriş

Cumhuriyet'in ilk yıllarına dair literatürde bulunan pek çok akademik çalışmanın genel itibarıyla madalyonun iki yüzü gibi birbirinden farklı iki yaklaşım etrafında kümелendiği görülmektedir. İlk yaklaşım Cumhuriyet'in ilanının ve mutlak monarşinin sonlandırılmasının olumlu yanlarına dikkat çekerken; eleştirel perspektifin çoğunlukla Cumhuriyet'in eksik ve/veya hatalarını ortaya koyduğu görülmektedir. Bununla birlikte, bugünden bakarak yekpare bir savı ortaya koymanın mümkün olamayacağı iddiasıyla, bu çalışma, devrimci kurucu rejimin, literatürde dikkat çeken pek çok çalışmanın aksine spesifik olarak bir kadın hakları tesisi gayretinde olmadığını fakat eşit yurttaşlık statüsü zemininde kadınların eğitimi, modern ve kamusal alanda yer edinen yurttaşlar olması emelini benimseyen bir politik ve söylemsel duruşa sahip olduğunu iddia etmektedir. Bu amaçla çalışma, Cumhuriyet'in ikinci yüzyılına yaklaştığımız şu günlerde kurucu rejimin üzerine yapılan çalışmalara bir yenisini ekleme gayretiyle, erken Cumhuriyet döneminin tasavvur ettiği kadın imgesini incelemeyi amaçlamaktadır.

Bu bağlamda çalışma, Cumhuriyet'in kadın imgesini incelerken tarihsel süreklilik içerisinde kurulan yeni devletin ve beraberinde uygulamaya koyduğu devrimlerin kadının toplum içindeki varlığına dair politik ve söylemsel duruşunu incelemeyi amaçlamaktadır. Erken Cumhuriyet'in ideal kadın tanımını açıklayıcı kılabilmek için Tanzimat'tan Cumhuriyet'in ilanına kadar olan süreç içerisinde kadının toplumda değişen konumuna değinilecek ve oluşturulan yeni kadın imgesinin temel bağlamları analiz edilecektir. Çalışmanın ilk bölümünde geç dönem Osmanlı modernleşme hareketleri içerisinde kadınların toplumsal alanda giderek değişim gösteren konumları ve Osmanlı'daki ideal kadın imajı incelenecektir. Akabinde, yeni Cumhuriyet'in moderniteyle kuşatılmış devrimci karakteristiğinin tasavvur ettiği kadın imgesini söylem, eylem ve sonuç üçlü analizini kullanarak inceleyecektir. Bu vesileyle, kurucu rejimin kadın meselesi hususunda benimsediği öncelikli değerlerin neler olduğu ve kadının toplumsal hayattaki konumu noktasında imparatorluk ile ne ölçüde benzerlik ve farklılıklar taşıdığı ortaya konmak istenmektedir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda Batılılaşma Hareketleri ve Kadın Meselesi

Osmanlı toplumu bilindiği üzere çok uluslu bir yapıya sahip idi. Bu çok etnikli ve çok dinli yapı, askeri alandaki mağlubiyetlere paralel olarak 19. yüzyıldan itibaren çözülmeye başlamıştır (Akşin, 2018: 23-

30; Heper, 2015: 61-72). Bu bağlamda gerek dönemin devlet erkânının gerekse aydınlarının odağında 'devleti kurtarmak' meselesi yer almıştır. Parçalanmaya başlayan imparatorluğu çeşitli fikir akımları ile bir arada tutma gayreti bu dönemde önce Osmanlıcılık akımı ile sağlanmaya çalışılmıştır (Akşin, 2018: 83-88). Ancak askeri hezimetler ve akabinde gelen ekonomik sıkıntılar azınlıkların bağımsızlık talepleri ile birleşince Osmanlıcılık yetersiz kalmış ve 19. yüzyıldan itibaren imparatorluk parçalanmaya başlamıştır (Bozdoğan ve Kasaba, 1998: 23).

Bu siyasi ve sosyal çözülme içerisinde belli reformlar aracılığıyla bütünlüğü koruyabilmek -ittihad-ı anasır- adına kısmi özgürlük alanları yaratılmıştır. Gayrimüslim nüfusa belli hukuki haklar tanıyarak eşit vatandaşlık statüsü vaadinde bulunan devlet, tüm dünyada yaygınlık kazanan milliyetçi bağımsızlık taleplerine karşı durabileceğini ve imparatorluğu dağılmaktan koruyabileceğini düşünmüştür. Tanzimat Fermanı (1839) ile başlatabilecek modernleşme sürecini Birinci ve İkinci Meşrutiyet'in ilanı takip etmiştir (Heper, 2015: 72-73). Söz konusu periyotlardaki reform süreci toplumda kısmi bir özgürlük havası yaratmış, basın-yayın faaliyetleri bu dönemde hız kazanmıştır. Bu değişim rüzgârı içerisinde, kadınlar toplumdaki konumlarını ve yüzyıllardır içinde buldukları toplumsal eşitsizliği sorgulamaya başlamışlardır. Tanzimat Fermanı'nın ilanı sonrasında kadınların da belli hukuki kazanımlar sağladıkları görülmektedir. Örneğin ailedeki kız çocuklarının babalarından kalan araziler üzerindeki hakları 1858 yılında yürürlüğe giren Arazi Kanunu ile güvence altına alınmıştır (Güzel, 1985: 858). Bu tarihten önce yalnızca erkek çocukları babalarının mirasından faydalanabilmekteydi. Bir diğer yasal düzenleme ise cariyelik ve köleliğin kaldırılması olmuştur. Ancak Batı'daki kölelik sisteminin aksine Osmanlı toplumundaki köle ve cariyeler hanenin 'evladı ya da beslemesi' olarak görüldüğünden benzer bir dramatik dönüşüm burada görülememektedir. Osmanlı kadınlarının, erkeklere kıyasla eğitimde geri kalmışlığı, Tanzimat sonrasında düzenleme kapsamına alınan bir diğer konudur. 19. yüzyıl ortalarında Avrupa'dan tıp ve ebelik alanında uzman kişiler ülkeye eğitim verdirmek için getirilmiş ve kadınların bu alanda mesleki bilgi kazanması sağlanmıştır (Güzel, 1985: 858). Eğitimdeki bu değişim sürecini kız rüştiyelerinin ve kız öğretmen okullarının açılması takip etmiştir. Kadınlara yönelik eğitim reformu hamlelerinin önemli bir tetikleyicisi de artan kız çocuğu sayısıdır. Zira kız çocuklarının dinen eğitilmesi gerekliliği, kadın muallim ihtiyacını doğurmuştur. Benzer şekilde, geç dönem Osmanlı'da olduğu gibi erken Cumhuriyet'te de muallimlik kadınlar için cazip meslek gruplarından bir olmuştur. Kadınların sosyal ve hukuki alanda yapılan düzenlemelere müteakip toplumsal hayatta

giderek görünür hale gelmeleri, eğitim seviyelerinin artması ile gerçekleşmiştir. Ancak burada belirtilmesi gereken önemli bir husus, söz konusu gelişmelerin toplumdaki kadınların genelini kapsamadığıdır. Sosyal ve hukuki hakları az da olsa edinmeye başlamalarıyla birlikte toplumdaki konumlarını sorgulayan Osmanlı toplumundaki ilk kadın hareketinin temsilcileri taşradaki kadınlar değil, büyük şehirlerde yaşayan ve üst sınıf ailelere mensup olan kadınlardır. Anadolu'daki kadının toplumsal hayattaki konumunda gerek Osmanlı reformasyon sürecinde gerekse kurucu rejimin devrimleri sürecinde ciddi değişimler yaşanmamıştır (Caporal, 1982: 735).

Osmanlı toplumunda kadının konumunun sorgulanmasında dönemin erkek aydınlarının ve devlet seçkinlerinin de etkisi olmuştur. Bu dönemde kadın hemen her milliyetçi harekette görüleceği üzere değişimin, bir diğer ifadeyle modernleşmenin simgesi olmuştur. Kadının ataerkil toplumdaki konumunu sorgulanması ile milliyetçi akımların etkinlik alanlarının artması arasında doğrusal bir ilişki mevcuttur (Toprak, 2014: 4-6). Dönüşen toplumsal yapı içerisinde geleneksel olanın yerine modern olanın ikame edilmesi sürecinde, kadın toplumsal dönüşümü gerçekleştirecek olan ve bunu sağlayabilmek için de önce kendisinin değişmesi gereken bir 'nesne' olarak görülmüştür (Yuval-Davis, 2010). Bu süreçte erkek egemen iktidar gözünden kadınlar ulusun 'biyolojik' yeniden üretimini sağlayacak ve iyi vatandaşlar yetiştirmekle de görevli olacak yurttaşlardır. Kadın bedeninin 'vatan' ve 'iktidar' ile özdeşleştirilmesi, bir başka ifadeyle vatanın sınırlarını temsil etmesi ise milliyetçiliğin bünyesinde bulunan geleneksel kültürün kadın bedenine ve kadının toplumsal alandaki varlığına yüklediği anlamların başında gelmektedir (Yuval-Davis, 2010). Bu bağlamda modernleşme hareketinin ilk döneminde erkek egemen iktidar için kadın meselesi aslında bir 'kadın sorunu' teşkil ediyor ve kadın 'düzenlenmesi ve değişmesi gereken' toplumun geri kalmışlığının bir sebebi olarak görülüyordu. Erkek egemen bu görüşün aksine kadınlar -temelde varlıklı ailelerden gelen özel mürebbiyeler ile yetişmiş, yabancı dil bilen eğitilmiş kadınlar- toplumdaki konumlarını uzun yıllardır sürdürülen eşitsiz toplumsal düzenle ve geleneklerle ilişkilendiriyor; kadının bu toplumsal cinsiyet adaletsizliği ile mücadele edebilmesi için eğitilmesi gerektiği üzerine duruyorlardı (Zihnioğlu, 2003: 52-53). İlk dönem kadın hareketinin belli bir örgütsel düzeyine ulaşmasında kadınların basın-yayın faaliyetlerine girmesinin oldukça büyük etkisi olduğunu görülmektedir (Çakır, 2016: 59). Tamamı kadınlar tarafından çıkarılan gazete ve dergilerden önce aşamalı olarak kadınlar dönemin popüler gazetelerini ve Avrupa'daki gelişimi takip etmeye ve belli bir farkın-

dalık kazanmaya başlamışlardır. Dönemin okuma yazma bilen ve üst düzey ailelerden gelen kadınlarının yayın faaliyet içinde buldukları *Muhadderat*, *Vakit*, *Şukufeza*, *İnsaniyet ve Aile* gibi yayınlar her ne kadar uzun ömürlü olmasa da kadınların fikirsel temellerini kazanmalarında etkili olmuştur (Güzel, 1985: 858). Dönemin en çok ses getiren ve nispeten uzun soluklu yayını *Hanımlara Mahsus Gazete* olmuştur (Çakır, 2016: 67-79). İlk kadın romancı olan Fatma Aliye Hanım'ın da aralarında bulunduğu yayın ekibinin özellikle üç konu üzerine durduklarını söyleyebiliriz: eğitim, evlilik ve aile. Kadınların içinde buldukları sıkıntıların sebeplerini eğitimsizlikte bulmaları, eşit -kadınlara yönelik eğitim hakkının sağlanması talebini kadınlar arasında yaygınlaştırmıştır. Kadınların görücü usulü ile erken yaşta aile baskısından ötürü yaptıkları evlilikler, bu evliliklerdeki mutsuzluk, kadınlık onurunun hiçe sayılması ve kadının ailedeki rolünün de tıpkı kamusal alandaki rolü gibi erkekler tarafından sınırlandırılması gibi olgular, toplumun en önemli kurumu olarak görülen aile yapısına yönelik eleştirilere sebep olmuştur (Canbaz, 2010). Öte yandan kadınlara dair modernleşme yolundaki dönüşümlerin Osmanlı toplum yapısının en belirleyici unsuru olan dine referansla hayata geçirilmeye çalışılması da bu kapsamda altı çizilecek bir başka olgudur. Bu dönem dikkat çeken kadın figürlerinin, kadının toplumsal ve hane içindeki hayatında karşılaştığı sorunları çözmede İslami referanslara başvurarak hak taleplerine meşruiyet zemini oluşturdukları görülmektedir (Kaymaz, 2009: 42-48; Canbaz, 2010; Akşit, 2010). Fatma Emine ve Emine Semiye'nin dönemleri itibariyle oldukça modern fikir ve önerilerinin varlığının yanı sıra 'radikal' bir feminist hak talebinde bulunmaktan veya siyasi hak isteminde bulunmaktan imtina ettiklerini görülmektedir. Örneğin Fatma Aliye Hanım'ın toplumun düzenini, dinamiklerini veya geleneklerini bozabilecek; kadın ve erkek arasında olası bir çatışmaya yol açabilecek bir durumun yaşanmasından oldukça endişe ettiğini, talep ettiklerinin kadınların daha mutlu evlilikler gerçekleştirerek, 'en kutsal toplumsal rolleri' olan anneliklerini ifa etmelerini olumlu yönde etkileyecek talepler olduklarını açıkça ifade etmekteydi (Canbaz, 2010; Zihnioğlu, 1999). Kadınların siyasi hak taleplerini daha keskin ifadeler kullanmalarının en somut araçlarından birinin, Osmanlı son dönemde *Kadınlar Dünyası* dergisi ile başladığı söylenebilir (Çakır, 2016: 134). Bu anlamda daha önce faaliyet gösteren matbuat her ne kadar kadınların fikirlerini, tecrübelerini, sıkıntılarını ve önerilerini paylaştıkları bir alan oluştursa da içerikleri itibariyle siyasi veya toplumsal hak talebinin yok ya da oldukça belirsiz olmalarının yanı sıra çoğunlukla kadınların gündelik hayatlarını kolaylaştırıcı bilgiler paylaşma gayreti gütmekteydi.

Dergi içeriği itibariyle eğitimden felsefeye, harici haberlerden tiyatroya kadar birçok alanda eleştiriler ve haberler yayınlamış, aslında kadınların kamusal alanda varoluş taleplerini doğrudan dile getirmiştir. Derginin sahibi Nuriye Ulviye Mevlan'ın dergideki ilk yazısının başlığını "Düşünüyorum" olarak atması ne tesadüftür ne de yüzeysel bir anlamdadır (Çakır, 2016: 137-140). Aksine kadınların 'biz varız, hayattayız ve düşünüyoruz' demelerinin belki de veciz bir anlatımıdır. Kadının gerek iktisadi gerekse toplumsal hayata katılma talebini sıklıkla dile getiren dergi, açık bir şekilde niyetinin önce toplumsal sonra siyasi alanda 'inkılap yapmak' olduğunu, aşamalı bir değişimi hedeflediklerini vurgulamıştır. Öyle ki derginin ismi dahi bilinçli olarak seçilmiştir (Çakır, 2016: 151). Amaç kadınların da yaşam hakkı olan birer canlı olduklarını ve 'var olduklarını' vurgulamak ve kendilerinin tabiriyle bunca zamandır içinde buldukları "cehennemin" kapılarını kırmaktır.

Sonuç itibariyle, Osmanlı son döneminde varlık göstermeye başlayan kadın hareketlerinin kademeli bir ilerleme gösterip; önce kadının hane içindeki hayatına ilişkin sonra ise toplumsal konumuna dair meseleleri dile getirdiği söylenebilir. Başlangıçta kadınların gündelik yaşamlarında karşılaştıkları zorlukları pratik bir bağlamın konusu yapan Osmanlı kadın hareketi zamanla -dönemin siyasal ve toplumsal konjonktürünün de etkisiyle- siyasallaşmaya başlamış ve tema havzasını özel alandan, kamusal alana doğru genişletmiştir. Osmanlı'nın son döneminde varlık gösteren kadın hareketi temsilcilerinin gerek basın yayın aracılığıyla çıkarttıkları dergi, gazete ve yazdıkları romanlarla gerekse düzenledikleri yardım odaklı ve eğitici konferanslar ile toplumdaki eğitimsiz ve ezilmiş kadınlara ulaşmaya çalıştıkları söylenebilir. Bu dönemin kadın hareketinin, Batı'daki çağdaşlarının aksine radikal söylemlerden imtina etmesinde ise geleneklerin ve İslam dininin büyük etkisi olmuştur. Bu dönemde idealize edilen kadın imgesinde dikkat çeken üç unsur görülmektedir: "iyi eş, iyi anne ve iyi Müslüman" (Kadioğlu, 1998). Modernleşmenin nesnesi ve hatta düzeltilmesi gereken bir 'sorun' olarak görülen kadın meselesi bu dönemde toplumsal alanda gerçekleştirilen hukuki ve sosyal değişimler ile birlikte kitlesel (belli bir sınıfı kapsamakla birlikte) bir örgütlenme düzeyi edinmeye başlamıştır. Nitekim hem I. Cihan Harbi'nde hem de Kurtuluş Savaşı'nda kadınlar milliyetçi söylemin hem yaratıcısı hem de destekleyicisi olmuşlardır. Erkeklerin sosyal hayattan savaş şartları gereği çekilmesiyle birlikte zorunlu olarak toplumda erkeklerden boşalan iş kollarına dahil olan ve böylelikle de ilk kez aktif ve yoğun olarak çalışma hayatında yer bulabilen kadınlar için artık ekonomik bağımsızlıklarını sağlamak toplumsal ezilmişliklerini sonlandırmanın, yani erkek

egemen iktidar ile mücadele etmenin bir yolu olarak görülmüştür. Savaş sonrası değişen siyasi konjonktür ve elde edilen harici bağımsızlık, kadınların ilan edilen yeni Cumhuriyet ile uzun yıllardır talep ettikleri hukuki ve siyasi eşitliği kazanacaklarını düşündürmüştür.

Cumhuriyet Döneminde Kadınının Toplumdaki Konumu

Birinci bölümde de bahsedildiği üzere Türk modernleşmesi resmen Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile başlamıştır. Akabinde devam ettirilen toplumsal ve hukuki dönüşümlerin yarattığı değişim rüzgârı ile yetişen Cumhuriyetin kurucu kadrosunu ve kurduğu rejimin politikalarını bu tarihsel süreklilik içinde analiz etmek anlamlı olacaktır. Yeni kurulan Cumhuriyet kendi meşruiyetini kurgularken gerçekleştirdiği reformlarla bu tarihsel sürekliliğin aksine hemen her alanda eskiyle bağlarını koparmaya çalışmıştır (Şerifsoy, 2000: 168). Osmanlı Devleti'nin din temelli toplumsal, hukuki ve siyasi yapısını kökten değiştirmiş, milliyetçiliği ve sekülerizmi ön plana çıkarmıştır (Köker, 2016: 138). Yeni devletin sınırları içindeki herkesin kanun önünde eşit olduğu bir yurttaşlık anlayışını benimseyen kurucu rejim ulus inşası sürecinde yeni 'özgür ve çağdaş' yurttaşlık bilincini oluşturmak için topyekûn kalkınmaya girişmiştir. Bu ulus inşası sürecinde, kadınlar yeni rejimin değerlerini gelecek kuşaklara aktaracak olan ve ulus inşası sürecinde etkili olacak olan figürler olarak ön plana çıkarılmıştır (Göle, 2011: 49). Bu bağlamda bu bölümün temel odak noktalarını, kadının yeni rejimdeki konumu ve tasvir edilen yeni kadın imgesi oluşturacaktır. İlerleyen alt bölümler önce modernitenin kadın figürünün karakteristiğini ardından yeni Cumhuriyet'in kadını devrimler içinde nasıl konumlandığını analiz etme amacındadır.

Modernitenin Cinsiyet Kodları

Modernleşme hareketleri Avrupa'daki fikri, iktisadi ve sınai dönüşümle ilintilidir. Tüm bu dönüşümler farklı ekonomik ve toplumsal sınıfları doğurmuş ve milliyetçi ideolojilerin yükselişe geçmesiyle yıkılan çok uluslu monarşiler yerlerini moderniteyle özdeşleşen ulus-devletlere bırakmıştır. 19. yüzyıldan itibaren uluslararası sistemde karşımıza çıkan ulus-devletler bu tarihsel süreç neticesinde meydana gelmiş ve toplumsal yapılarını modernitenin kodlarına istinaden düzenlemişlerdir (Sancar, 2014: 23). Modern toplum cinsiyete dayalı eşitsizliklerin kadın ve erkek cinsleri arasındaki biyolojik farklardan kaynaklandığı görüşünü benimser (Sancar, 2014: 24). Bu biyolojik farklar toplumdaki bazı işleri ve iş bölümlerini ister istemez

belli bir cinse özgü olarak görmeye meyillidir. Örneğin kadın çocuk yetiştirme ile, erkek ise asker olmak ile özdeşleştirilir. Kadına verilen bu toplumsal rolde hem biyolojik hem de psikolojik yapısı ile ilişki kurulur yani kadın çocuk yetiştirmek için gerekli sabra, duygusallığa sahiptir (Sancar, 2014: 24-26). Erkek ise daha güçlü ve dayanıklı olduğundan koruma görevini üstlenir. Dolayısıyla erkeğin bu koruyucu rolü kadını korunan statüsüne getirir.

Modernitenin cinselliğe bakışı ise aslında bugün tanık olduğumuz birçok cinsiyete dayalı eşitsizliğin temellerini anlayabilmemiz için önem teşkil etmektedir. Modern toplum heteroseksüelliği ve evlilik içi cinsel ilişkiyi meşru ve toplum tarafından kabul gören biçimde benimserken; kadının cinselliğinin toplumsal ve yasal olarak denetlendiği bir mekanizmayı yaratır. Dolayısıyla kadın ve erkek cinsellikleri birbirinden farklı gelişim gösterir (Sancar, 2014: 25-26; Kadıoğlu, 1998). Kadının cinsel hayatının evlilik sınırları içinde ve mazbut olmasını bekleyen modern toplumlarda, aslında kadının nasıl toplumsal ahlak kurallarıyla çevrelendiğini ve ulusun bekası ile bağlantılandırıldığını görmektedir.

Kadın ve ulus ilişkisi, bir başka ifadeyle milliyetçi ideoloji ve kadın ilişkisi ise çözülmesi gereken bir başka nokta olarak dikkat çekmektedir. Kadın ve erkeğin biyolojik özelliklerinden hareketle inşa edilmiş ve uzun yıllar sürdürülen gündelik hayattaki pratiklerle yerleşmiş toplumsal roller, kadına ve erkeğe farklı görev ve sorumluluklar yüklemiştir. Yaratılan 'koruyucu erkek' miti ile 'korunan kadın' miti toplumsal iş bölümünün çıkış noktası olmuştur (Sancar, 2014: 24).Ulus inşa süreçlerinde kadının rejimin sembolü halinde görülmesinin milliyetçi ideoloji gözüyle açıklaması temelde iki unsura dayanmaktadır: birincisi kadının biyolojik olarak ulusun yeni nesillerinin üreticisi ve onların yetiştiricisi, dolayısıyla ulus kimliğini, kültürünü ve ideolojisini yeniden üretip gelecek nesillere aktaran pozisyonunda olması, ikincisi ise kadının toplumun gelişmişliğinin, biçimsel ve ahlaki olarak göstergesi, bir simgesi olarak görülmesidir (Şerifsoy, 2000: 169-171).Ulus inşasında kadının ait olduğu öncelikli alan aile olmuştur. Milliyetçilik aileyi hem kurum olarak hem de metafor olarak kullanır; siyasal topluluğun bir aradalığını tesis etmeyi amaçlarken, ulusal birliğin yeniden üretimini sağlamada önemli bir başlangıç noktası olarak görmektedir (Şerifsoy, 2000: 170; Sancar, 2014). Kurumsal anlamda ailenin değeri, nüfusun biyolojik üretimini sağlamasında yatmaktadır. Devletin aile kurumu içerisindeki doğurganlığı denetlemesi ve meşru bulmasının ardında yalnızca sağlığa dair bir endişe değil toplumsal ahlakı kontrol ve düzen içinde tutma istenci de yer almaktadır. Ulus devletlerin

toplumsal yapısında aile, çocuklara okul öncesi eğitimin ve terbiyenin verildiği yerdir. Böylelikle aile kurumu, ulus-devletin 'iyi' ve 'makbul' yurttaş yetiştirme amacına hizmet edebilmektedir. Bu bağlamda kadının aile içinde birincil sorumluluğu çocukların iyi yetiştirilmesi, erkeğinki ise aileyi geçindirmesidir (Çağatay ve Nuhoğlu, 1995; Walby, 2013: 49). Dolayısıyla ailenin iyi, ahlaklı, işler olması ile ulusun bekası arasında doğrusal bir ilişki kurulduğu görülür.

Milliyetçi söylemde modern ulusların çoğunlukla aile metaforuyla tahayyül edilmesinin arka planında ulusal topluluğun bir 'erkek kardeşler birliği' olarak inşa edilmesi yer almaktadır (Şerifsoy, 2000). Tahayyül edilen bu birlikte kadınlar yapılan toplumsal sözleşmenin edilgen tarafına yerleştirilerek, hane içinde olduğu gibi kamusal alanda da erkek yönetiminde belli görev ve sorumlulukları olan, çoğunlukla sembolik nesnelere olarak görülmektedir. Ayrıca nasıl ki bir aileye mensup olmak kan bağı veya evlilik yoluyla gerçekleşiyorsa bir ulusun mensubu olmak da etnisiye, dil ya da din ile değil yasal bir statüye dayandırılmıştır. Sonuç itibariyle devlet bir sosyal kurum olarak ailenin tanımını ve toplum içindeki görevini belirlerken; metafor olarak kullanılan aile de devletin ve milletin sınırlarını tasvir etmektedir (Şerifsoy, 2000; Walby, 2013: 49-50).

Erken Cumhuriyet'in Toplumsal Cinsiyet Normları ve Yaratılan Yeni Türk Kadını İmgesi

Yukarıda da belirtildiği üzere Osmanlı son dönem kadın hareketi temsilcilerinin kadın meselesini ele alışlarında İslam önemli bir meşruiyet zemini olarak görülmüş; kadının toplumsal rolleri, anneliği ve eşliği sorgulanmamıştır. Aksine bu rollerini daha iyi yerine getirebilmesi için gerekli eğitimi alması gerektiği ve belli hane içi ve toplum içi sorunları dile getirerek çözüm yolu arayışında olmuşlardır. Bu dönem kadınları hem Batı hem de Doğu eğitimine tabi olmuş -İslam ve modernliği birlikte harmanlayarak- 'iyi eş, iyi anne ve iyi Müslüman' olma uğraşı vermişlerdir (Kadıoğlu, 1998). Yeni Cumhuriyet'in topyekûn kalkınmada hedefi ise İslam'ın dominant olduğu bu düalist yapıyı ortadan kaldırarak, çağdaş yurttaş kimliğini milliyetçi ve laik bir düzlemde yaratmak olmuştur. Bu bağlamda yaratılan yeni kadın kimliğinde bu iki ilkenin etkisinin oldukça belirgin olduğu görülmektedir.

Erken Cumhuriyet'in toplumsal cinsiyet stratejisinin söylem, eylem ve sonuç odaklı üçlü analiz yöntemiyle alınması, kurucu rejimin tasavvur ettiği yeni yurttaş kimliklerini ve bu yaratımdaki temel niyeti eleştirel bir biçimde ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu yüzden

çalışmada öncelikle Mustafa Kemal'in kadınlar hakkındaki söylevleri incelenecektir. Zira bu söylevler, yeni rejimin kadın hususuna yaklaşımındaki temel söylemsel çerçeveyi oluşturmaktadır.

Kadın meselesi konusunda söylevlerde iki husus dikkat çekmektedir. Birincisi Mustafa Kemal'in kadınlara yeni neslin biyolojik üreticileri olarak büyük önem atfettiği; ikincisi ise spesifik olarak bir 'kadın hakları' deyiminin yer almamasıdır (Arat, 1998). Mustafa Kemal, Cumhuriyet'in hedeflediği topyekûn dönüşüm sürecinde kadınların etkili bir güç olacaklarını şu sözlerle dile getirir (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, 2006):

“Kadının en büyük vazifesi analıktır. İlk terbiye verilen yerin ana kucağı olduğu düşünülürse bu vazifenin ehemmiyeti layıkıyla anlaşılır. Milletimiz kuvvetli bir millet olmaya azmetmiştir. Bugünün levazımından biri de kadınlarımızın her hususta yükselmelerinin teminidir. Binaenaleyh kadınlarımız da âlim ve mütefennin olacaklar ve erkeklerin geçtikleri bütün derecatı tahsilden geçeceklerdir. Sonra kadınlar hayati içtimaiyede erkeklerle beraber yürüyerek birbirinin muin ve müzahiri olacaklardır.”

Yeni Cumhuriyet uygulamaya koyduğu devrimler ile her anlamda topyekûn değişimi amaçlamış ve bu gayenin gerçekleştirilmesinde kadınlara önemli bir rol atfetmiştir. Bunda şüphesiz ulus inşa sürecinde kadınların rejimin ideolojisini, ulusun kültürünü ve devrimleri gelecek kuşaklara aktarma pozisyonunda olması, yani anneliği etkilidir (Arat, 1998: 53). Buradan hareketle, yeni Cumhuriyet'in kadının annelik vazifesini iyi yerine getirebilmesine duyduğu ihtiyaç, eski rejimden -Osmanlı Devleti'nden- kop(a)madığı bir nokta olarak dikkat çekmektedir. Mustafa Kemal'in söylevlerinde öne çıkan bir diğer husus ise kadını erkeği yüceltecek potansiyel bir güç olarak değerlendirilmesidir. Bir başka ifadeyle kadın ve erkek 'beraber yürüyerek' çağdaş Cumhuriyetin ihtiyacı olan kalkınmayı birlikte gerçekleştireceklerdir. Ancak burada kadın erkeğin bu milli vazifeyi ifa etmesinde 'yardımcı' pozisyonundadır (Arat, 1998: 82). Kadının bu muavinlik görevini layıkıyla yapabilmesi ve vatansever evlatlar yetiştirebilmesi için eğitilmesi elzemdir. Kadınların eğitilmesini milli bir dava olarak telakki eden Mustafa Kemal'in konuya ilişkin fikirleri şöyledir (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, 2006):

“Zaman ilerledikçe, ilim terakki ettikçe, medeniyet dev adımlarıyla yürüdükçe hayatın, asrın bugünkü icabatına göre evlât yetiştirmenin

müşkilâtını biliyoruz. Anaların bugünkü evlâtlarına vereceği terbiye eski devirlerdeki gibi basit değildir. Bugünün anaları için evsafı lâzıme-yi haiz evlât yetiştirmek, evlâtlarını bugünkü hayat için faal bir uzuv haline koymak, pek çok yüksek evsafın hamili olmağa mütevakıftır. Binaenaleyh kadınlarımız hattâ erkeklerden daha çok münevver, daha çok feyizli, daha fazla bilgili olmağa mecburdurlar.”

Cumhuriyet için eğitim, toplumun her kesimini doğrudan ilgilendiren bir mesele olarak zaruri ve aciliyetli düzenlemelerin yapılmasını gerektiren bir mesele olarak görüşmüştür. Pozitif bilimlerin ışığında, şeriatın dogmatikliğinden kopmuş, laik ve çağdaş bir eğitim, ulusu köhne kurum ve yapılardan arındırmanın merhemi olarak ciddiyetle ele alınmıştır. Bu bağlamda, yeni neslin yetiştiricileri olan kadınların başta okuma yazma ve temel ev ekonomisi, biçki-dikiş, sağlık gibi konularda bilgi edinmeleri; iyi eş ve anne olabilmeleri için hayati idi. Ayrıca kadınlar kamusal alanda erkekler ile yan yana toplumsal kalkınmaya yardımcı olmalı, öğretmenlik, ebelik, hemşirelik gibi ‘kendisine uygun’ alanlarda vatani görevini ifa etmeliydi. Dolayısıyla kurucu rejimin, Osmanlı’nın son dönemindeki ‘iyi eş, iyi anne ve iyi Müslüman’dan ibaret tarifini; ‘iyi eş, iyi anne ve iyi yurtsever’ olarak benimsemiş olduğu görülmektedir (Kadıoğlu, 2000).

Kadının eğitimi kadar ön plana çıkan bir başka husus yeni çağdaş Türk kadının görünümü meselesidir. Ulusun anası olan kadın yeni Cumhuriyet devrimlerinin, modernliğinin ve gelişmişliğinin bir temsilcisi olarak addedilmektedir. Bu sebeple kadının görünümündeki dini unsurların kaldırılması ve Batı tarzı bir görünüme kavuşturulması gerekiyordu. Biçimsel modernlik bu stratejinin önemli bir kısmını oluşturuyordu. Mustafa Kemal’in 1925 yılında Kastamonu gezisinde söyledikleri yeni kadının görüntüsünün nasıl olması gerektiğine dair di (Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, 2006):

“Bazı yerlerde kadınlar görüyorum ki, başına bir yemeni, peştamal veya buna mümasil bir şeyler atarak yüzünü gözünü gizler ve yanından geçen erkeklere karşı ya arkasını çevirir veya bir yere oturarak yumulur. Bu tavrın mana ve medlülü nedir? Efendiler, medeni bir millet anası, millet kızı bu garip şekle bu vahşi vaziyete girer mi? Bu hal milleti çok gülünç gösteren bir manzaradır. Derhal tashihi lazımdır.”

Ancak kadının Batılı görüntüsünün asla aşırıya kaçmaması gerekiyordu. Bir başka deyişle, kadın kamusal hayatta erkek ile yan yana

var olacak ve yeni Cumhuriyeti temsil edecek kadar çağdaş olmalıydı fakat toplumsal ahlak kurallarını zedelemeyecek kadar da mütevazı ve iffetli görünmeliydi. Dönemin önemli fikir dergilerinden *Hayat*'ın ilk kadın özel sayısında ideal yeni Türk kadınının nitelikleri sıralanmış, aşırı Batıcılık ve moda düşkünlüğü kadar cumhuriyetin faziletlerini benimsemeyen kadın tipleri de eleştirilmiştir (Durakbaşı, 1998). Ayrıca dergide "Hakiki Feminizm" başlıklı yazıda Halil Fikret şehirli kadınların bazen kadın haklarını yanlış yorumladığını, sürekli kadın haklarından söz etmek yerine kadının hanesi içindeki görevlerini ifa ederek millî sorumluluğunu yerine getirmesi gerektiğinden bahsetmiştir (Durakbaşı, 1998: 61).

Kurucu rejim her ne kadar erkeklerin kılık kıyafetine istinaden yasal düzenleme yapmış olsa da kadınlar için böyle bir düzenleme yapmamıştır. Bu noktada Cumhuriyet'in yeni kadınlarının modernliği ve gelenekselliği birlikte harmanlayarak kamusal alanda var olmalarını öngördüğünü söylenebilir (Saktanber, 2001). Dolayısıyla Cumhuriyet'in yeni kadın tipolojisinde hem Osmanlı mirasından bir kopuş hem de bir süreklilik görülmektedir. Yeni kadın ev kadını değildir. Tahsilli, yalnızca tüketen değil aynı zamanda da ekonomik ve toplumsal kalkınmanın bir parçasıdır (Durakbaşı, 1998). Toplumsal vazifesini ifa ederken öncelikli görevi olan anneliğini ve eşliğini ihmal etmez, aksine tutumlu, şefkatli, mütevazı, 'namus ve tahammül abidesidir' (Kadıoğlu, 2000; Sancar, 2014). Toplumsal kalkınmanın hukuki alt yapısının, Osmanlı mirasından kopuş göstermesi ve yapılan devrimlerin yasal meşruiyetlerini oluşturmaları rejimin temel karakteristiği olarak ön plana çıkmaktaydı. Saltanatın ve hilafetin kaldırılmasından (1922), Tevhid-i Tedrisat Kanununa (1924), Medeni Kanun'un kabulünden (1926) kadınların seçme ve seçilme haklarının tanınmasına (1930-34) yürürlüğe konulan tüm bu yasalar toplumsal, hukuki ve siyasi yapıda devrim yapmıştır. Medeni Kanun yalnızca kadın ve erkeği hukuk önünde eşit tanımlaması açısından değil, kadınların aile, evlilik ve siyasi katılım konularındaki taleplerini de hayata geçirmesi bakımından önemlidir. Ancak burada karşımıza çıkan ikilem yapılan devrim ve düzenlemelerin, kadınların kendi benliklerini sağlamaları için mi yoksa toplumsal yeni sosyalizasyonun tesisi için mi yapıldığı hususundadır. Daha önce de bahsedildiği üzere Kemalist rejimin ajandasında spesifik olarak bir kadın hakları tesis etme gayesi yer almamaktadır. Dolayısıyla literatürde Cumhuriyet'in kadınların yoksun bırakıldıkları hukuki ve toplumsal düzenlemeyi devlet eliyle yaparak pozitif ayrımcılık yaptığını yani bir başka deyişle devlet feminizmi uyguladığı söylemek güçtür. Medeni Kanun'un kabulü şüphesiz toplumda yasal zeminde eşitliği

tesis etmiş ve kadınlara önemli kazanımlar getirmiştir. Ancak Kanun-
da aile birliğine dair maddelerde erkeğin birincil konumunun tasdiki,
kadının Osmanlı'da da cari olan ikincil konumunu meşrulaştıran bir
yasal zemin yaratmıştır (Arat, 1998: 85):

“Erkek evlilik birliğinin başkanıdır (Madde 152/ I)

Evi seçme hak ve sorumluluğu kocaya aittir (Madde 152/ II)

Kari ve çocukların geçimini sağlamak kocanın sorumluluğudur (Mad-
de 152/ II)

Anne ve baba velayet sorumluluklarını paylaşırlar, ancak bir anlaşmaz-
lık halinde velayet hakkı babaya verilir (Madde 263)

Evlilik birliğini koca temsil eder (Madde 154)

Kadının da bazı temsil hakları vardır, ancak bunlar ‘evin daimi ihtiyaçla-
rının sağlanmasıyla ilgili konularda yasal temsille sınırlıdır (Madde 155)

Kadının bir iş ya da bir sanatla uğraşması kocanın ‘açık’ ya da zımni’
iznine tabidir (Madde 159/ I).

Karı, evin idaresinden sorumludur (Madde 153/ I).”

Bu bağlamda yasanın kadına hukuk önünde ‘kısmi’ eşitlik sağlar-
ken aslında cinsiyet temelli eşitsiz tutumun sürdürüldüğü ve bunu
meşrulaştıran bir zeminin hazırlandığını görülmektedir. Hane için-
deki iş bölümlerini cinsiyetçi bir anlayışla tanımlayan yasal çerçeve,
kadının kamusal alandaki varlığının erkeğin bir adım gerisinde ama
yanında olduğu bir tablo hazırlamıştır. Devlet kadının hane içindeki
konumunu belirlediği gibi sokaktaki görünümünü, kaidelerine uymak
zorunda olduğu genel ahlak kurallarını belirlemiş ve bunu ulusun en
küçük birimi olan ailenin korunması ve toplumsal düzenin sağlanması
adına yapmıştır. Cumhuriyet biçimsel olarak uzun yıllardır kadınların
talep ettiği hukuki ve toplumsal önemli düzenlemeleri hayata geçirmiş
olmakla birlikte kadının ev içi konumunu, biçilen toplumsal rolünü
irdelememiş, aksine sürdürmesini istemiştir. Söylemlerde tarif edilen
ve uygulamaya konulan politikalarla yaratılmaya çalışılan yeni Cum-
huriyet kadını hem modernliğin simgesi hem de geleneksel ahlaki ve
toplumsal yapının hızla çözülmesini frenleme sorumluluğu ile çevre-
lenmiştir. Kadın kamusal alanda var olmasının bedeli olarak cinsel-
liğinden feragat etmek zorunda bırakılmış ve erkeğin yoldaşı olarak
vatani görevini ifa etmiştir. Öyle ki aseksüel ve yurtsever ideal Türk
kadını tarifi gazete, dergi ve romanlarda pekiştirilmiştir. Örneğin, dö-
nemin önemli kadın yazarlarından Nermin Abadan-Unat ve Mina Ur-

gan, kadınların varlıklarını ve kurtuluşlarını Mustafa Kemal'e ve devrimlerine bağlıyor ve büyük bir minnet duyuyorlardı (Urgan, 1998 akt. Arat, 1998: 63):

“Şimdi sırası gelmişken, Kemalist, hem de sapına kadar Kemalist olduğumu açık seçik söylemek isterim. Mustafa Kemal benimle dans etti, on bir yaşında bir çocuğa insan muamelesi yaptığı için değil; eğer Mustafa Kemal olmasaydı, ben 'ben' olamayacağım için Kemalistim. Eğitim görmüş, seksenini geçmiş bir kadının bu memlekette Kemalizme inanamaması tamamıyla anormal olurdu. O sırada küçüktüm ama, tramvaylarda erkeklerin oturdukları bölümü kadınların oturdukları bölümden ayıran perdeyi çok iyi anımsıyorum. Mustafa Kemal, o perdeyi de, kadınları toplum yaşamından dışlayan, karanlık köşelere kapatan bütün perdeleri de yırttı o güzel elleriyle. Kadınların her açıdan erkeklerle eşit olduklarını savundu. İşte bu yüzdendir ki, Cumhuriyet ilan edildiğinde yedi-sekiz yaşında olan, onun yaptığı devrimleri kendi gözleriyle gören bir kadının Mustafa Kemal'den yana olmamasının yolu yoktur.”

Kurucu rejimin gerçekleştirdiği reform ve devrimler şüphesiz eski düzen ile yeni düzen arasında ciddi siyasi, hukuki ve toplumsal kopuşlar yaratmıştır. Yeni Cumhuriyet, çağının fikrî, sosyo-politik ve ekonomik dönüşümünün farkında olan, yüzyıllar boyu mutlak monarşinin hüküm sürdüğü topraklarda, uygulamaya konulmamış birçok devrimsel değişimi çok kısa bir zamanda hayata geçiren bir entelijansiyanın ürünüdür. Cumhuriyet'in gayesi bağımsızlığını uzun uğraşlar sonucu elde eden devletin öznelere, tebaa olmaktan çıkarıp, kanun önünde eşitleyerek yekpare bir yurttaş tanımı yapmaktır. Bu tanım, Cumhuriyet'in kendisinden önce varlık gösteren kadın hareketinin sönmümlenerek, kadının kurtuluşunu yeni Cumhuriyet'e mal etmesine sebebiyet vermiştir. Ancak Türk modernleşmesini tarihsel süreklilik içerisinde, bir başka ifadeyle Osmanlı geç döneminde başlatılan reformasyon çalışmalarından itibaren ele alındığında, yeni Cumhuriyet'in selefi Osmanlı siyasi ve toplumsal yapısından da izler taşıdığını söyleyebiliriz. Nitekim kadın meselesi tıpkı Osmanlı döneminde olduğu gibi Cumhuriyet döneminde de düzeltilmesi gereken başlıca 'sorunlardan' biri olarak görülmüştür.

Nezihe Muhiddin örneği rejimin nasıl Cumhuriyet'in bütün erdemlerini taşıyan bir kadın hakları figürünü sistem dışına ittiğinin ve hatta aforoz ettiğinin bir örneğidir (Zihnioğlu, 2003). Nezihe Muhiddin'in kadın meselesine yaklaşımında kadının ekonomik özgürlüğü ile toplumsal özgürlüğü arasında doğrusal bir ilişki kurduğu görülmektedir

(Baykan ve Ötüş-Baskett, 2016: 30-32). Muhiddin'in, Cumhuriyet ile kurduğu bağ aslında iki yönlüdür. Öncelikle ulus inşası döneminde millî bilincin gelişmesinin, dahili ve harici bağımsızlığın kazanılmasının Muhiddin için oldukça önemli olduğunu görülmektedir. Bu açıdan kurucu rejimin ideolojisi ile ortak bir paydada bulunduğu söylenebilir. Ayrıca, yeni kurulan Cumhuriyet'in ve getireceği büyük toplumsal ve hukuksal değişimin kadınlar için ciddi kırılmalar teşkil ettiğinin (olumlu) farkında olan Muhiddin, kadın hareketinin bu yeni dönemde farklı bir boyut kazanacağını tahayyül etmekteydi (Baykan ve Ötüş-Baskett, 2016: 113). 1923-1927 yılları arasında *Kadınlar Halk Fıkrası*, *Türk Kadınlar Birliği ve Kadın Yolu* Dergisi gibi faaliyetleriyle dönemin önemli kalemelerinden olan Muhiddin, Cumhuriyet sonrası dönemde kadınların siyasi haklarını dile getirmeye başlamıştır (Toprak, 2017: 106). Nezihe Muhiddin ile rejimin ilişkisini koparan dönüm noktası ise 1923 yılında Kadınlar Halk Fıkrası'nı kurması olmuştur. Zafer Toprak'a (2017: 107) göre böyle bir girişimin rejim tarafından olası bir tehdit olarak algılanmasının ve karşı durulmasının nedeni, o sıralar kurulma aşamasında olan Cumhuriyet Halk Fıkrası'nı gölgede bırakacak olmasıdır. Tüm ulusu ve resmî ideolojiyi temsil edecek Cumhuriyet Halk Fıkrası öncesi "toplumu cinsiyetlere göre bölen bir fırka"nın varlığı tehdit olarak görülmüştür. Muhiddin'in önce kadınların toplumsal alanda temsil etmek sonrasında da siyasi haklarını kurumsal temelde dile getirmek için başlattığı bu faaliyet rejim tarafından makbul bulunmamıştır (Zihnioğlu, 2003: 176). Nezihe Muhiddin'in rejim tarafından "neden dernek olarak faaliyet göstermiyorsunuz?" eleştirilerine cevabı "hedefi siyasi olan bir dernek gayri siyasi olamaz"dır. Fıkra bünyesiyle memleketin her köşesindeki kadınların toplumsal ve iktisadi hayata dahil edilmesi ve temsillerini üstlenme hedefinde olan Kadınlar Halk Fıkrası, rejimin keskin çizgileri içinde faaliyet gösterme şansı bulamamış ve daha sonra Türk Kadınlar Birliği olarak dernek çatısı altında varlık göstermek zorunda kalmıştır. Aslında Muhiddin'in pozitivist dünya görüşü Mustafa Kemal ile tam anlamıyla örtüşmesine rağmen böylesi bir dışlanma kampanyasına maruz bırakılması oldukça manidardır. Sonuç olarak, yeni Cumhuriyet'in resmî ideolojisinin temellerinde Osmanlı'dan fikri, toplumsal ve hukuki alanda bir kopuş çizgisinde olmak yer almıştır. 19. yüzyılın son yıllarında düşünsel temelleri atılan ve dayanışma faaliyetleri ile toplumsal alandaki görünürlüklerini arttıran kadınlar için Cumhuriyet büyük bir inancın ve özlemlerini duydukları modern yaşamın vücut bulmuş şekliydi. Cumhuriyet'in toplumsal, hukuki ve iktisadi alanda yaptığı devrimlerin gücünü ve önemini yadsımak mümkün değildir. Öte yandan, kadın hareketi Osmanlı'dan Cum-

huriyet'e dek süren uzun soluklu bir sürecin parçasıdır; bu nedenle kadınların tüm kazanımlarını Cumhuriyet sonrasında edindiklerini söylemek yanlış olacaktır. Bu anlamda, Yaprak Zihnioğlu'nun (2003: 263-264) belirttiği şu noktanın aktarılarak konuyu sonlandırmak yerinde olacaktır:

“Nezihe Muhiddin Cumhuriyetçileri, kadınları “gayri mes’fir [bilinçsiz/şuursuz] çocuk” olarak görmemesi için uyarırken, Kemalistlerin “tabula rasa” kadını, “çocuk kadın”ı topluma dayatmasına tanık oldu. Kadınlığın süfliyetten kurtulması için yaşamı boyunca mücadele eden Nezihe Muhiddin, saldırılarla kendisinin kişisel olarak değersizleştirilmesine engel olamadı. Bir kadın hakları savunucusunun, toplumda etkin olmuş karizmatik bir kadının, Nezihe Muhiddin’in tam da siyasal kırılma noktasında kadınları örgütleyerek, hükümetten kadınlara siyasal ve toplumsal haklar talep etmesi, onun kişisel tarihindeki en büyük düş kırıklığını ve engellenme bunalımını yaşamasıyla sonuçlandı. Adı unutturulan ve tarihten silinen kadınlığın bu “enfüsi şahsiyetinin” bıraktığı izler ise silinemedi.”

Sonuç

Türkiye modernleşme sürecinde kadının konumu 19. yüzyıldan itibaren dönemin aydınlarının ve devlet erkanının odak noktasında olan bir mesele olmuştur. Öyle ki modernleşmenin biyolojik taşıyıcısı olarak görülen kadın, düzeltilmesi ve eğitilmesi gereken bir nesne ve bir sorun olarak görülmüştür. Tanzimat’tan Cumhuriyet’in ilanına kadar geçen sürede yapılan toplumsal ve yasal düzenlemeler ile kamusal alanda varlık göstermeye başlayan kadınlar tarih boyunca içinde buldukları baskı ve toplumsal alandan dışlanmanın nedenlerini eğitimsizliklerinde bulmuş bu yönde ilk faaliyetlerine başlamışlardır. 20. yüzyıla girerken kadınlar çevirmenlikten sanayi işçiliğine, gazete ve dergi faaliyetlerinden sıcak cepheye savaşmaya kadar toplumsal alanın hemen her alanında varlık göstermeye ve ulusun bağımsızlığı için mücadele etmeye başlamışlardır. Osmanlı dönemi kadın hareketinin temsilcilerinin odağında kadının ailedeki ve toplumdaki konumunu güçlendirmek ve tarihsel ezilmeleşliğinin önüne geçmek varken; imparatorluğun parçalanması sonrasında ülkenin bağımsızlığını sağlamak ve yeni kurulacak Cumhuriyet ile birlikte siyasi haklarını elde etmek olmuştur. Nitekim yeni Cumhuriyet kadının çağdaş bir eğitim almasını ve kamusal alanda erkekler ile birlikte ülkenin kalkınması için gereken ‘vatani vazifeleri’ gerçekleştirmesini ve bu sayede özgürleşeceğini ön

görmüştür. Yeni rejim kadını bir yandan yeni Cumhuriyet'in faziletlerini gelecek kuşaklara aktaracak, medeniyetin simgesi olarak görevlendirirken; diğer taraftan kadınların geleneksel ahlaki ve dini kuralları yadsımadan bu görevi ifa etmelerini istemiştir. Cumhuriyet şüphesiz kadınları Osmanlı toplumunun dini baskılarından kurtarmış ve eşit vatandaşlık statüsü vererek toplumsal cinsiyet eşitsizliğini gidereceğini düşünmüştür. Ancak yaratılan yeni Türk kadını çağdaşlık ile gelenekler arasında sıkışmış hem hane içinde hem de toplumsal hayatında vazifelerle çevrilmiş durumdadır. Çizilen bu yeni tabloda kadın cinselliğinden feragat ettirilmiş, ulusun bekası için var olması ve üretmesi gereken kamusal alanda cinsiyetsizleştirilmiştir. Sonuç itibarıyla yüz yılı aşkın bir sürece yayılan Türk modernleşmesi boyunca kadınlar, kamusal alanda varlıklarını erkek egemen zihniyetin himayesinden kurtarmak ve eşit haklarına kavuşmak için uzun bir mücadele vermişlerdir. Verilen kurtuluş mücadelesinin sonucunda ilan edilen Cumhuriyet ve devrimleri şüphesiz ülkedeki kadın ve erkeklerin çağdaş bir hukuk devletine kavuşmalarını sağlamıştır. Kurtarılan kadın imgesi erken Cumhuriyet döneminin kadınlara yönelik politikalarını açıklamak için yetersizdir. Bu anlamda 'kurtarılan ama özgürleşemeyen' kadının varlığından bahsetmek daha doğru olacaktır. Cumhuriyet'in ikinci yüzyılına yaklaştığımız şu günlerde, ülkenin içinde bulunduğu uluslararası konjonktür ve çevresinde yükselen radikal dini grupların kadınlar hususunda izlediği politikalar göz önünde bulunulduğunda, genç Cumhuriyet'in yirminci yüzyıl başında attığı devrimlerin önemli bir kez daha belirginleşmektedir. Bununla birlikte kurucu rejimin maksadı modernitenin cinsiyet kodları çerçevesinde seküler ve milliyetçi nesiller yetiştirmek olmuştur. Bu gaye ile kadınlar Cumhuriyet'in dışarıya açılan yüzleri olarak modernleşen yeni devletin ve geleneksel bağların birlikte harmanlandığı semboller olarak görülmüştür.

Kaynakça

- Abadan-Unat, N. (1998). *Söylemden Protestoya: Türkiye'de Kadın Hareketlerinin Dönüşümü*. In 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler/Bilanço 98 içinde (ss. 1-11). İş Bankası ve Tarih Vakfı Yayınları.
- Akgün, S. (1986). *Türkiye'de Kadın Hakları*. *Türk Çalışmaları Derneği Bülteni*, 10(1), 1-10.
- Akşin, S. (2018). *Kısa Türkiye Tarihi*. Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Akşit, E. E. (2010). *Hanımlara Mahsus Milliyetçilik: Fatma Aliye ve Erken Milliyetçi Stratejiler*. In Zehra Toska (Ed.), (ss. 57-74).
- Altınay, A. G. (2013). *Vatan, Millet, Kadınlar*. İletişim Yayınları.

- Arat, N. (1996). *Türkiye'de Kadın Çalışmaları*. *Kadın Çalışmaları Dergisi*, 24(1/2), 400-411.
- Arat, Y. (1998). *Türkiye'de Modernleşme Projesi ve Kadınlar*. In S. Bozdoğan & R. Kasaba (Eds.), *Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik içinde*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Arat, Z. F. (1998). *Kemalizm ve Türk Kadını*. In 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler/Bilanço 98 içinde (ss. 51-69). İş Bankası ve Tarih Vakfı Yayınları.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*. (2006). Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.
- Baykan, A., & Ötüş-Baskett, B. (1999). *Nezihe Muhittin ve Türk Kadını*. İletişim Yayınları.
- Berktaş, F. (1998). Cumhuriyet'in 75 Yıllık Serüvenine Kadınlar Açısından Bakmak. *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler/Bilanço* içinde (ss. 1-11). İş Bankası ve Tarih Vakfı Yayınları.
- Bozdoğan, S., & Kasaba, R. (1998). *Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*. Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.
- Canbaz, F. (2010). *Fatma Aliye'nin Eserlerinde Kadın Sorunu*. Timaş Yayınları.
- Caporal, B. (1982). *Kemalizm'de ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını*. Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Coşar, S. (2007). Türk Siyasi Düşüncesinde Kadınlar: Gelenek ve Modernite Arasında. *Feminist İnceleme*, 86(1), 113-131.
- Çağatay, N., & Nuhoğlu Soysal, Y. (1980). *Uluslaşma Süreci ve Feminizm Üzerine Karşılaştırmalı Düşünceler*. (Ed. L. Mandeep), ss. 301-311.
- Çakır, S. (2016). *Osmanlı Kadın Hareketi*. Metis Yayınları.
- Diner, Ç., & Toktaş, Ş. (2010). Globalleşme Döneminde Türkiye'de Feminizmin Dalgaları: Kemalist, İslamcı ve Kürt Kadın Hareketleri. *Balkan ve Yakın Doğu Araştırmaları Dergisi*, 12(1), 41-57.
- Durakbaşa, A. (1998). Cumhuriyet Döneminde Kemalist Kadın Kimliğinin Oluşumu. *Tarih ve Toplum*, 9(51).
- Durakbaşa, A. (1998). Cumhuriyet Döneminde Modern Kadın ve Erkek Kimliklerinin Oluşumu: Kemalist Kadın Kimliği ve 'Münevver Erkekler'. *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler/Bilanço* içinde (ss. 29-50). İş Bankası ve Tarih Vakfı Yayınları.
- Göle, N. (2011). *Modern Mahrem*. Metis Yayınları.
- Güzel, Ş. (1985). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Toplumsal Değişim ve Kadın. *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi* 3, 858-874.
- Heper, M. (2015). *Türkiye'de Devlet Geleneği*. Doğu Batı Yayınları.
- Kadioğlu, A. (1998). Türk Kadınlarını Nesne Olarak İnkâr Etmek: Büyük Toplumsal Projelerin Nesnesi Olarak Türk Kadınları. *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler/Bilanço* içinde (ss. 89-100). İş Bankası ve Tarih Vakfı Yayınları.

- Kandiyoti, D. (2013). *Cariyeler, Bacular, Yurttaşlar: Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler*. Metis Yayınları.
- Kaymaz, K. (2009). *Gölgedeki Kalem: Emine Semiye*. Küre Yayınları.
- Köker, L. (2016). *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi*. İletişim Yayınları.
- Kurnaz, Ş. (2011). *Türk Kadını Yenileşme Süreci (1839-1923)*. Ötüken Yayınları.
- Mardin, Ş. (1991). *Türk Modernleşmesi*. İletişim Yayınları.
- Saktanber, A. (2001). Kemalist Kadın Hakları Söylemi. *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm 2 içinde* (ss. 323-333). İletişim Yayınları.
- Sancar, S. (2014). *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti: Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar*. İletişim Yayınları.
- Şerifsoy, S. (2013). Aile ve Kemalist Modernizasyon Projesi, 1928-1950. (Ed. A. G. Altınay), *Vatan Millet Kadınlar içinde* (ss. 167-200). İletişim Yayınları.
- Tekeli, Ş. (2017). *Feminizmi Düşünmek*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Toprak, Z. (1988). Cumhuriyet Halk Fırkasından Önce Kurulan Parti: Kadınlar Halk Fırkası. *Tarih ve Toplum*, 9(51), 30-31.
- Toprak, Z. (2014). Türkiye’de Kadın Özgürlüğü ve Feminizm (1908-1935). *Tarih Vakfı Yurt Yayınları*.
- Toprak, Z. (2017). *Türkiye’de Yeni Hayat: İnkılap ve Travma (1908-1928)*. Doğan Kitap.
- Tuncay, M. (1989). Kadınlar Halk Fırkası. *Tarih ve Toplum*, 11(62), 46
- Toska, Z. (1998). Cumhuriyet’in Kadın İdeali: Eşiği Aşanlar ve Aşamayanlar. 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler/Bilanço içinde (ss. 71-88). İş Bankası ve Tarih Vakfı Yayınları.
- Walby, S. (2013). Kadın ve Ulus. (Ed. A. G. Altınay), *Vatan Millet Kadınlar içinde* (ss. 35-63). İletişim Yayınları.
- Yuval-Davis, N. (2010). *Cinsiyet ve Millet*. İletişim Yayınları
- Zihnioglu, Y. (1999). Erken Dönem Osmanlı Hareket-i Nisvanının İki Büyük Düşünürü Fatma Aliye ve Emine Semiye. *Tarih ve Toplum*, 31(186), 337-338.
- Zihnioglu, Y. (2003). *Kadinsız İnkılap: Nezihe Muhiddin, Kadınlar Halk Fırkası, Kadın Birliği*. İletişim Yayınları.